

УДК 37.014:354.32

DOI: 10.12958/2227-2844-2020-7(338)-95-111

Дічек Наталія Петрівна,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу історії та філософії освіти
Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна.
n.p.dichek@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2185-3630>

**РЕФОРМОВЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ
ШКІЛЬНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
(2000 – поч. 2005)**

Після здобуття незалежності в Україні розпочалася масштабна розбудова всіх складників державності у напрямі відходу від ідеології і норм радянського минулого. Одним з перших кроків на шляху до суверенності стало визнання української мови державною, що відбулося ще 1989 р. під тиском національно орієнтованої громадської думки. Функціонування і розвиток рідної мови визнали «одним з вирішальних чинників національної самобутності українського народу», що гарантує йому «суверенну національно-державну майбутність» (Закон, 1989). За нашими попередніми дослідженнями, наступним кроком стала українізація освіти, причому у першу чергу – середньої загальної школи (Дічек, 2019). Цей вектор був узasadнений у першому документі про нові стратегії розвитку української освіти – у Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття») (1993). Його реалізація покладалася на Міністерство освіти України. Деякі аспекти освітньої політики Міністерства з розбудови національної школи у контексті питання диференціації та індивідуалізації навчання школярів у перші десятиріччя незалежності ми окреслили у розділах колективної монографії (Процеси диференціації..., 2019). Однак, ущільнення реального часу під впливом наростаючої динаміки інформаційно-комунікаційних, економічних, соціально-політичних процесів, надзвичайне прискорення різноаспектних змін у житті і нашого, і глобального соціумів, артикулює потребу постійного відображення і відрефлексовування історії розбудови нашої Української держави, її освітньої галузі, яка забезпечує формування нових поколінь українців-громадян, будівничих своєї держави.

У цілому освітній політиці України у добу незалежності присвячено чимало досліджень. Питання політики у сфері вищої освіти розглянуті у працях В. Андрущенка (2010; 2016), В. Лугового (2012), В. Огнев'юка (2014), Н. Губерської (2015), С. Домбровської (2014);

проблеми філософії освіти і педагогічної філософії як основи освітньої політики окреслено у студіях В. Кременя (2013; 2018), В. Курила і С. Савченка (2010), М. Михальченка (2005); теоретико-методологічні підходи до вивчення державної політики у галузі освіти розкрито у розвідках В. Гальперіної (2003), В. Савельєва (2005; 2010), Н. Шульги (2016; 2018). Деякі аспекти діяльності Міністерства освіти України (з 2000 р. – Міністерство освіти і науки, далі у тексті МОН) висвітлено І. Лікарчуком, а управління освітою як складник освітньої політики відображено у роботах В. Базелюка (2014), Є. Краснякова (2012; 2014).

Водночас системного дослідження державної політики у галузі середньої загальної (або шкільної) освіти ще не здійснено. Крім того, у деяких виданнях, насамперед публіцистичних, «вихоплюються» й акцентуються окремі факти чи аспекти цієї політики і на їх підставі робляться оцінки, часом поверхові узагальнення. Натомість необхідний цілісний аналіз мети освіти як державної стратегії її розвитку у певний історичний час і концептуально обґрунтованих змін як здійснених тактичних кроків з реалізації визначених стратегічних цілей оновлення української школи. Тому мета статті – історико-ретроспективний аналіз державної освітньої політики незалежної України у шкільній галузі крізь призму діяльності МОН України у хронологічних рамках 2000 – поч. 2005 рр. Ці часові межі дібрано відповідно до послідовно-хронологічного, системного дослідження державної політики у сфері середньої загальної освіти у добу незалежності, що планово виконується у відділі історії та філософії освіти Інституту педагогіки НАПН України. А також тому, що державні освітньо-політичні починання, здійснені у зазначений час, вважаємо другим (після періоду 1992-1994 рр.) за реформовчим потенціалом періодом закладення парадигмальних системних змін у галузі української середньої загальноосвітньої школи, пов'язаних з упровадженням парадигми людиноцентризму, що і спробуємо обґрунтувати.

Відповідно до специфіки дослідження провідним методом є історіографічний аналіз цілеспрямовано дібраних законодавчих, документальних, наукових, соціологічних джерел з теми у сув'язі з їх системним аналізом та міждисциплінарний підхід, що дає змогу забезпечити вивчення освітньої політики в її хронотопічній цілісності. Охоплення стратегічних освітніх цілей держави і тактико-стратегічних заходів МОН України з їх реалізації у певний відтинок історичного часу підпорядковано принципу каузальності, що дає підстави для визначення стійких і швидкозмінних реформаційних процесів, ефективних/неефективних проєктів і програм.

Наголосимо, що, згідно з поняттєвим аналізом, здійсненим академіком С. Сисоєвою, розрізняємо поняття «реформування освіти» і «модернізація освіти», а саме «реформування освіти розглядаємо як необхідну передумову модернізації» (Сисоєва, 2013, с. 44), як реорганізацію сфери освіти на основі впровадження нової або істотно

оновленої її парадигми. Тому аналіз діяльності МОН України характеризуватимемо у вимірі реформування як стратегії змін у шкільній політиці держави та у вимірі модернізації школи як продукування і реалізації концептуально нових тактичних завдань, спрямованих на виконання стратегічних задумів.

Рубіж століть і державотворення в Україні збіглися в часі з наростанням глобалізаційних процесів, стрімкою зміною чинників впливу на життя окремої людини і країни в цілому. Україна вибирала свій шлях в умовах розвитку глобального інформаційного суспільства.

Порівняно з 1990-и роками, коли стратегія реформування середньої школи набула національної орієнтації, наприкінці ХХ ст. увиразнився новий стратегічний напрям у її реформуванні – напрям на євроінтеграцію, що знайшло вияв у прийнятому 1999 р. Законі України «Про загальну середню освіту» (1999 р.). Це не означало послаблення попередньої стратегії творення національної школи, навпаки, обидві стратегії логічно відбивалися у законодавчих актах і документах про розвиток середньої освіти у ХХІ ст.

Можна стверджувати, що на зламі ХХ-ХХІ ст. в освітній політиці України вже утвердилася стратегія розвитку національної за духом і змістом системи освіти і почала формуватися нова стратегічна лінія – євроінтеграційний вектор розвитку реформ, спричинений тим, що Україна обрала метою поступу української освіти її інтеграцію у міжнародний і у першу чергу європейський освітній простір.

У Законі України «Про загальну середню освіту» (1999 р.) вперше задекларовано необхідність розроблення Державного стандарту освіти, що набув статусу замовлення державою певного рівня підготовки учнів і механізму досягнення на всій території країни рівного доступу дітей до якісної шкільної освіти (Закон, 1999). Уперше в державні стандарти і відповідні програми ввели узгоджене з європейським досвідом поняття «компетентність» як результат освітніх досягнень (Закон, 1999, Стаття 15, п.7), здійснили їх розмежування за змістом і рівнями. Важливим кроком модернізації роботи школи стало забезпечення варіативності навчальних програм і підручників (Нац. доповідь..., 2016, с. 7).

Як доводить аналіз документів, модернізаційні нововведення набули конкретизації у розробленій МОН України у співпраці з Академією педагогічних наук України «Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа)» (2000), в обговоренні й удосконаленні якої брав участь освітньо-науковий загал України (Кремень, 2001, с. 9). Узасаднення положень «Концепції» було закріплене у такому стратегічному і реформовчому за суттю документі незалежної України як Національна доктрина розвитку освіти «Україна у ХХІ столітті» (далі – Доктрина), спроектованій за очільництва команди міністра В. Кременя (Інф. зб., 2000, №21, с.6-7). Остаточну редакцію Доктрини було схвалено

делегатами II з'їзду працівників освіти України (2001) і затверджено указом Президента України (2002).

У преамбулі до Доктрини необхідність у її розробленні пояснено так: «... перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства, інші властиві сучасній цивілізації риси зумовлюють розвиток людини як головну мету ..., потребу в радикальній модернізації освіти, ... завдання забезпечити пріоритетність розвитку освіти і науки» (Нац. доктрина, 2002, с. 137). На думку одного з учасників її створення, академіка-філософа В. Андрущенка, Доктрина орієтувала «на становлення інформаційного суспільства, перманентне оновлення і актуалізацію знання у світовому глобалізаційному просторі ..., відображала оновлений курс розвитку освіти в контексті постсоціалістичних перетворень» (Андрущенко, 2014).

До реформовчих положень, стратегічна значущість яких була підтверджена часом і досі не втратила актуальності, відносимо задекларовані в Доктрині необхідність забезпечення кожному громадянину рівного доступу до якісної освіти (Нац. доктрина, 2002, с. 143); спрямованість на утвердження національних інтересів і національного характеру освіти (там само, с. 140–141); інтеграцію української освіти у міжнародний освітній простір і підвищення її конкурентноздатності (там само, с. 153–154); утвердження ідеї про безперервність освіти людини впродовж життя (там само, с. 146).

До модернізаційних положень Доктрини відносимо орієнтацію на запровадження в шкільній освіті новітніх інформаційно-комунікаційних і педагогічних технологій (там само, с. 146–147), демократизацію освіти, її адаптацію до ринкових перетворень (там само, с. 147–150).

Окремо наголосимо, що освітньо-філософський базис нової стратегії реформування системи освіти, у тому числі й шкільної, становила концепція людиноцентризму. Вагомий внесок у її розроблення зробив учений-філософ, з грудня 1999 р. по лютий 2005 р. – міністр освіти и науки України Василь Кремень (Кремень, 2002; Кремень, 2004; Кремень, 2005; Кремень, 2006). За його ініціативи було здійснено теоретико-методологічний перехід від суб'єкт-об'єктної моделі навчання і виховання дітей та молоді до суб'єкт-суб'єктної, що сприяло подальшій демократизації не лише роботи школи, а й переформатуванню світогляду українців у цілому у сенсі піднесення значущості й шанування унікальності кожної людини в соціумі.

Виступаючи на II з'їзді працівників освіти України міністр В. Кремень визначив низку найважливіших модернізаційних завдань на наступні 25 років щодо втілення в життя накреслених стратегічних орієнтирів майбутнього розвитку середньої освіти у дусі людиноцентрованої або «особистісної орієнтації освіти» (Кремень, 2001, с. 8). Одним з пріоритетних визнав питання нагальної інформатизації освіти і комп'ютеризації школи, що розглядав не лише як засіб оволодіння учнями комп'ютерною грамотністю, яка стає обов'язковою в

інформаційному суспільстві, а й убачав у потенціалі цього засобу навчання «здійснення споконвічної мрії педагогів щодо індивідуалізації навчання» (там само, с. 12), тобто розширення можливостей реалізації індивідуального підходу до здобувачів освіти. Не можемо не відмітити й те, що вже у цій доповіді міністр висунув ідею про необхідність розвитку у межах звичайних загальноосвітніх навчальних закладів мережі «спеціальних та інтегрованих класів» для дітей з особливостями психофізичного розвитку (там само, с. 14), тобто фактично сформулював ідею інклюзивної освіти, яка почала реалізовуватися в українській освіті з 2009 р. (Інформаційний збірник МОН України (далі – Інф. зб.), 2009, №30, с. 3–7).

До модернізаційних заходів з утілення суб'єкт-суб'єктної моделі шкільної освіти відносимо:

- уведення 2000-2001 рр. наказом МОН України №428/48 від 04.09.2000 р. 12-бальної шкали оцінювання знань учнів загальноосвітніх шкіл з метою «гуманізації освіти, методологічної переорієнтації навчання з інформативної форми на розвиток особистості людини, впровадження особистісно орієнтованого підходу до навчання, об'єктивності оцінювання» (Інф. зб., 2000, №19, с.28);

- уведення в діяльність загальноосвітньої школи Державних стандартів освіти (з 2001р. – початкової загальної освіти (Інф. зб., 2001, №7, с.8); з 2004 р. – базової і повної загальної середньої освіти (Інф. зб., 2004, №1-2). А також уведення в дію паралельно із Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, що мав на меті забезпечити «рівний доступ до якісної освіти» таким дітям, «наступність між дошкільною і початковою загальною освітою, особистісно орієнтоване навчання і виховання» (Інф. зб., 2004, №23-24, с.5);

- гуманістичну відмову від практики другорічництва у процедурі переведення учнів до наступного класу, скасування складання перевідних іспитів як конкретний вияви боротьби з учнівськими стресами (Інф. зб., 2001, №7, с. 17–19);

- започаткування реформовчого переходу загальноосвітньої школи на 12-річний термін навчання впродовж 2002-2007 рр. (Інф. зб., 2000, №21, с.8.; Інф. зб., 2002, №2), що мав на меті сприяти узгодженню українського досвіду шкільної освіти з європейськими стандартами, але який з політичних й економічних причин було припинено 2010 р. До реалізації 12-річної загальноосвітньої школи повернулися лише з 2016 р.;

- обґрунтування доцільності переходу старшої школи на профільне навчання (Кремень, 2001, с. 15; Інф. зб., 2003, №15-16 с. 15), що мало посилити диференціацію й індивідуалізацію навчання. Ця модернізаційна тенденція безперечно була ще одним виявом поглиблення стратегії освітньої політики щодо реалізації особистісно орієнтованої парадигми освіти;

- запровадження з 2001 р. у роботу української школи спочатку державної підсумкової атестації учнів як нової форми контролю і моніторингу їхніх освітніх досягнень, не залежної від закладу освіти (Інф. зб., 2000, №21, с. 27), а з 2002 р. розпочалося пілотне впровадження зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) випускників як чинника й індивідуалізованого підходу до них (Інф. зб., 2002, №4), і забезпечення «реалізації конституційних прав громадян на рівний доступ до освіти, здійснення контролю за дотриманням Державного стандарту загальної середньої освіти, аналізу стану освіти та прогнозування її розвитку» (Інф. зб., 2004, №19-20, с. 33). За результатами ЗНО проводиться державна підсумкова атестація випускників та конкурсний відбір для навчання у вищих навчальних закладах, що забезпечує прозорість вступних випробувань. Водночас запровадження ЗНО створювало підстави для визначення рівня функціонування освітньої системи в контексті міжнародних стандартів освіти (там само, с.35), тобто мало прогностичний освітній потенціал, що, своєю чергою, давало підстави для формування державної політики в галузі освіти.

Посутньо важливою тенденцією в державній шкільній політиці незалежної України у досліджуваній період вважаємо посилення співпраці МОН України і вчених НАПН України з розроблення освітніх концепцій як науково-теоретичного й методичного обґрунтування і визначення шляхів досягнення планованих нововведень. Уточнимо, що так би мовити концептуалізацію змін у шкільній освіті спільними з науковцями АПН України зусиллями Міністерство запровадило ще 1995 р. (Процеси диференціації..., 2019). Але то були локально-модернізаційні концепції, що стосувалися оновлення підходів до навчання окремих шкільних предметів. А в 2000-2005 рр. було розроблено низку масштабних концепцій, що охоплювали загальноосвітні проблеми. Ці концепції справили істотний модернізаційний вплив на українську шкільну освітню практику. До них відносимо:

- розроблену в умовах «відсутності національної стратегії інформатизації освіти» (Інф. зб., 2000, №23, с. 8) Концепцію інформатизації середніх загальноосвітніх закладів, комп'ютеризації сільських шкіл (I-II та I-III ступенів), де було визначено конкретні завдання з розширення використання у всіх ланках освітнього процесу, а не лише у навчанні інформатики, комп'ютера як засобу навчання; впровадження у шкільний навчально-виховний процес нових інформаційних технологій; розвиток комп'ютерно орієнтованого освітнього середовища школи на основі інформаційних систем, мереж, ресурсів і технологій, побудованих на базі застосування обчислювальної і телекомунікаційної техніки (там само, с. 9–10). Метою інформатизації загальноосвітніх навчальних закладів проголошувалася «підготовка підростаючого покоління до плідної життєдіяльності в інформаційному суспільстві» (Інф. зб., 2001, №13, с. 3). Однак найнагальнішим у той час

було завдання обладнати заклади освіти (головно – школи у сільській місцевості) засобами інформаційних технологій і створити в Україні «мережу комп'ютеризованих шкіл»;

- Концепцію громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності (Інф. зб., 2000, №22, с. 9), виконання її положень спрямовувалося на «розвиток патріотизму, національної самосвідомості, культури міжетнічних відносин», «закладання основ демократичної ментальності, формування критичного мислення, толерантності до поглядів іншої людини, вміння керуватися у вияві соціальної активності демократичними принципами» (там само, с. 9–10). У документі було конкретизовано варіанти методів і форм здійснення громадянського виховання (там само, с. 15–16);

- Концепцію екологічної освіти в Україні, що розглядалася як «елемент концепції гармонійного розвитку держави», і набувала ваги «актуального і важливого державного документа» (Концепція екологічної освіти, 2002), який відповідав міжнародним вимогам ставлення до природи як універсальної, унікальної цінності. Загальну середню екологічну освіту, під час якої продовжується і поглиблюється процес екологічного світосприйняття, було визнано «надзвичайно важливим етапом в системі неперервної багатоступеневої екологічної освіти» (Інф. зб., 2002, №7, с. 3–4).

- Концепцію художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах, покликану «формувати особистісно-ціннісне ставлення до дійсності та мистецтва», яке є універсальним засобом «особистісного розвитку школярів на основі виявлення індивідуальних здібностей, різнобічних естетичних потреб та інтересів» (Інф. зб., 2004, №10, с. 4). В її основу заклали ідею спрямованості художньо-виховної практики на культуротворчість у процесі діалогової педагогічної взаємодії (там само, с. 7; с. 31).

Серед практичних кроків реалізації положень Доктрини щодо забезпечення рівного доступу до освіти відмітимо започаткування за ініціативою В. Кременя (2001) виконання з 2003 р. соціально значущої програми «Шкільний автобус», покликаної покращити стан одержання освіти у сільській місцевості (Інф. зб., 2003, №11). Її виконання, як і деяких інших починань, на жаль, розтяглася в часі, – тривало ще й у 2010 р. – внаслідок неналежного фінансування реалізації Доктрини (Андрущенко, 2014).

Відсутність необхідного освітній галузі державного фінансування (II Всеукр. з'їзд працівників освіти, 2001, с. 176), що стала хронічною з 1990-х років, вмотивувала й розроблення та затвердження Державної програми «Вчитель» (2002), що мала на меті «підвищити роль вчителя у формуванні громадянського суспільства», подолати вплив негативних чинників, що спричиняють вплив висококваліфікованих педагогічних працівників зі сфери освіти внаслідок падіння престижу професії вчителя і наявної «невідповідності між суспільною роллю і соціальним статусом

вчителя» (там само, с. 176–177). Нагальність прийняття такої програми корелювала також зі здійсненням запланованих реформ шкільної галузі, адже забезпечення організації якісної 12-річної освіти потребувало «підвищення престижу педагогічної професії у суспільстві та утвердження високого соціального статусу вчителя» (там само, с. 179).

Висновки. Висвітлення й аналіз законів, постанов, рішень Колегії МОН України та інших законних і підзаконних актів, як відбитків державної освітньої політики, пов'язаних у досліджуваній період історії із реформуванням та модернізацією української шкільної освіти, дають підстави для таких висновків.

По-перше, діяльність МОН України за міністра В. Кременя (2000 – поч. 2005 рр.) спрямовувалася на реалізацію нової євроінтеграційної стратегії засобами радикально модернізованих тактичних підходів, що відповідало викликам глобалізаційних процесів, вибору Україною євроінтеграційного шляху розвитку і самої держави, і освіти, а також було відходом від радянської знаннєвої парадигми школи й утвердженням дитиноцентрованої/людиноцентрованої парадигми.

По-друге, реформаторська за змістом діяльність МОН України у зазначених часових межах водночас зберігала елементи раціональної наступності у розробленні певних попередніх модернізаційних змін у галузі шкільної освіти. Так у документах МОН набули конкретизації задекларовані у попередні роки такі починання, як: затвердження *умов державного фінансування* реалізації положення про індивідуальне навчання в системі загальної середньої освіти (Інф. зб., 2000, №22, с. 22–28; Інф. зб., 2000, №23), яке мало забезпечувати створення оптимальних умов для здобуття громадянами загальної середньої освіти «відповідно до особистісних потреб, індивідуальних здібностей, стану здоров'я, талантів» у дусі особистісно орієнтованої освітньої парадигми.

У досліджуваній час набула розвитку й мовна політика: вивчення української мови як державної стало обов'язковим для всіх учнів країни, до змісту загальноосвітньої школи також увели вивчення іноземної мови з 2-го класу (Інф. зб., 2002, №2, с. 7). Якщо у 1995/96 н.р. кількість шкіл з українською мовою навчання становила 58%, то у 2004 р – 75% (Статист. щорічник України за 2005 р.).

Отже, поряд з реформуванням і модернізацією шкільної освіти продовжували реалізовуватися стратегія на поглиблення національно орієнтованої освіти, локальна стратегія «вирощування» в Україні талановитої молоді (освіта обдарованих дітей), відновлення 2002 р. з метою «підвищення престижності професії вчителя в суспільстві, ... підтримки талановитих педагогічних працівників, поширення кращого педагогічного досвіду, підвищення професійної майстерності; сприяння самореалізації вчителя» (Постанова КМ України, 1995) проведення Всеукраїнського конкурсу «Учитель року», розпочатого 1995-1997 рр.

По-третє, ставлення громадськості до процесів реформування шкільної освіти не завжди корелюється з прагненнями фундаторів таких

зрушень. Це стосується насамперед переходу на 12-річний термін навчання. Як показують соціологічні опитування 2018 р., ще й донині проти цього нововведення виступає понад 60% респондентів, «у тому числі 67,8% працівників освіти і 63,5% осіб, у сім'ях яких є учні або/та студенти (Слюсаревський, 2019, с. 143). Водночас таке нововведення як профілізація старшої школи користується «щодоля більшою популярністю в Україні» (там сам). Її схвалення зросло з 55,1% у 2016 р. до 74,3% у 2018 р., а серед працівників освіти її підтримують 83,1% опитаних (там само).

А опитування експертів, проведене у 2017 р. Центром Разумкова, показало, що на їхню думку, найбільш позитивний вплив на процес формування спільної ідентичності громадян України справляють діячі культури, мистецтва, спорту (загалом 81%), середня школа (80%), Збройні Сили (78%), дитячі садки (76%), Міністерство освіти і науки (75%) (Процес формування ..., с. 77).

По-четверте, ретроспективне вивчення освітньої політики у галузі загальної середньої освіти засвідчує, що зміни стратегічних цілей у розвитку освіти є наслідком зміни політичного курсу держави, однак внутрішня боротьба за владу в країні спричинює не завжди вмотивовані зміни у керівництві МОН України і відповідно у його діяльності, що веде до ситуації, коли кожний новий міністр зі своєю командою прагнуть не стільки дотримуватися логіки послідовних дій згідно з попередніми модернізаційними заходами, скільки залишити своє слово в історії. До прикладу, ґрунтовно розроблена Доктрина реформування шкільної освіти, розрахована на реалізацію протягом 25 років, мало згадується як стратегічний орієнтир вже починаючи з 2007 р., а в 2010 р. було припинено перехід до 12-річного терміну навчання в школі. Після 2014 р. МОН України не виявляє зацікавлення у співпраці з науковцями НАПН України, хоча протягом понад 20 років вона була доволі плідною.

По-п'яте, не ідеалізуючи відображені у статті запроваджені МОН України стратегічні і модернізаційні зміни в галузі шкільної освіти, наголосимо, що, не зважаючи на складні фінансово-економічні обставини, задуми поступово реалізовувалися. Погоджуємося з думкою експерта, що «більшість проблем української освіти прямо чи опосередковано спричинено факторами, які перебувають поза її межами, ... і пов'язані передусім з низькою продуктивністю економіки країни (про що свідчать дані Світового банку)» (Касьянов, с. 38). Водночас наслідки і результати освітньої політики не завжди можна оцінити з близької у часі відстані, адже деякі з них виявляються не відразу, а поступово.

Список використаної літератури

1. Закон «Про мови в Українській РСР». (1989). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8312-11> (Зчитано 24.07.2020).
2. Дічек Н. П. Тенденції шкільної освітньої політики в Україні у перше

десятиріччя незалежності. *Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України*. 2019. Вип. 2. С. 72–86. **3. Процеси** диференціації в шкільній освіті незалежної України (історико-аналітичний аспект): монографія / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т педагогіки НАПН України; авт. кол.: Н. П. Дічек, Н. Б. Антонець, Н. М. Гупан, А. А. Загородня, Т. І. Куліш, С. М. Шевченко; за заг. ред. док. пед. наук, проф. Н. П. Дічек. Київ, 2019. С. 5-27. **4. Сисоєва С. О.** Освітні реформи: освітологічний контекст. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2013. №3. С. 44–54. URL: https://file:///C:/Users/111/Downloads/Tipuss_2013_3_7.pdf (Вилучено 26.07.2020). **5. Закон** України «Про загальну середню освіту». (1999). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14#Text> (Закон втратив чинність на підставі Закону № 463-IX від 16.01.2020). (Вилучено: 26.07.2020). **6. Національна** доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)]; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ, 2016. 224 с. **7. Кремень В. Г.** Про стан освіти в Україні та Національну доктрину її розвитку. *II Всеукраїнський з'їзд працівників освіти*. Київ: ЗАТ «Нічлава», 2001. 232 с. **8. Інформаційний** збірник Міністерства освіти України. 2000. № 21. **9. Національна** доктрина розвитку освіти «Україна в ХХІ столітті». Київ: ЗАТ «Нічлава», 2001. С. 137–155. **10. Андрущенко В. П.** Освітня політика в умовах входження України в Європейський простір 2014. URL: <https://dspace.khntusg.com.ua/bitstream/123456789/942/1/3.pdf> (Вилучено: 29.07.2020). **11. Кремень В. Г.** Філософія освіти ХХІ ст. *Вища школа*. 2002. №6. С. 9–17. **12. Кремень В. Г.** Людиноцентризм – основа Національної доктрини розвитку освіти в Україні. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. праць / АПН України, Нац. тех. ун-т «ХПІ»*. Харків, 2004. Вип. 5. С. 3–10. **13. Кремень В. Г.** Філософія людиноцентризму як теоретична складова національної ідеї. *Дзеркало тижня*. 2005. №13. С. 17. **14. Кремень В. Г.** Людиноцентризм в освіті: філософія нових підходів. *Педагогіка і психологія*. 2006. №2. С. 17–30. **15. Інформаційний** збірник Міністерства освіти і науки України. 2009. № 30. **16. Інформаційний** збірник Міністерства освіти України. 2000. № 19. **17. Інформаційний** збірник Міністерства освіти і науки України. 2001. № 7. **18. Інформаційний** збірник Міністерства освіти і науки України. 2004. № 1-2. **19. Інформаційний** збірник Міністерства освіти і науки України. 2004. № 23-24. **20. Інформаційний** збірник Міністерства освіти і науки України. 2002. № 2. **21. II Всеукраїнський** з'їзд працівників освіти. Київ: ЗАТ «Нічлава», 2001. 232 с. **22. Інформаційний** збірник Міністерства освіти і науки України. 2003. № 15-16. **23. Інформаційний** збірник Міністерства освіти і науки України. 2002 № 4. **24. Інформаційний** збірник Міністерства освіти і науки України. 2004. № 19-20. **25. Інформаційний** збірник Міністерства освіти України. 2000. № 23.

26. Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. 2001. № 13. **27. Інформаційний** збірник Міністерства освіти України. 2000. № 22. **28. Концепція** екологічної освіти. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=01E1O32CC0>. **29. Інформаційний** збірник Міністерства освіти і науки України. 2002. №7. **30. Інформаційний** збірник Міністерства освіти і науки України. 2004. № 10. **31. Інформаційний** збірник Міністерства освіти і науки України. 2003. № 11. **32. Статистичний** щорічник України за 2007 р.; за ред. О. Г. Осауленко. Київ, 2008. **33. Постанова** КМ України від 11.08.1995 р. №638. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-95-%D0%BF#Text> (Зчитано 06.08.2020). **34. Слюсаревський М. М.,** Гуменюк О. І., Дворник М. С., Черниш Л. П. Соціальна ситуація в Україні: особливості відображення трансформаційних процесів у громадській думці (2014-2018): довідник / Інститут соціальної і політичної психології НАПН України. Київ, Талком, 2019. 271 с. **35. Процес** формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян: чинники впливу, основні засади і напрями (експертне опитування). *Національна безпека і оборона*. 2017. №1-3 (169-170). С. 77–88. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD169-170_2017_ukr.pdf (Зчитано 26.07.2020). **36. Касьянов Г.** Освітня система України. 1990-2014. Благодійний фонд «Інститут розвитку освіти». Аналітичний огляд. К.: Таксон, 2015. 52 с.

References

1. Закон «Pro movy v Ukrainskii RSR» [The Law on Languages in the Ukrainian RSR]. (1989). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8312-11> (Read 26.07.2020) [in Ukrainian]. **2. Dichek, N. P.** (2019). Tendentsii shkilnoi osvitoi polityky v Ukraini u pershe desiatyrichchia nezalezhnosti [The tendencies of school educational policy in Ukraine in the first decade of independence]. *Pedahohika i psykholohiia. Visnyk NAPN Ukrainy*, 2, 72-86 [in Ukrainian]. **3. Protsesty** dyferentsiatsii v shkilnii osviti nezalezhnoi Ukrainy (istoryko-analitychnyi aspekt) [The differentiation processes in the school education of independent Ukraine (historical and analytical aspect)]. (2019). Avt. kol.: N. P. Dichek, N. B. Antonets, N. M. Hupan, A. A. Zahorodnia, T. I. Kulish, S. M. Shevchenko; za zah. red. dok. ped. nauk, prof. N. P. Dichek. (pp. 5-27). Kyiv [in Ukrainian]. **4. Sysoieva, S. O.** (2013). Osvitni reformy: osvitolohichniy kontekst [Reforms in education: the context of educationlogy]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy*, 3, 44-54. Retrieved from https://file:///C:/Users/111/Downloads/Tipuss_2013_3_7.pdf (Read 26.07.2020) [in Ukrainian]. **5. Закон** Ukrainy «Pro zahalnu seredniu osvitu» [The Law of Ukraine on the secondary education]. (1999). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14#Text> (Zakon vtratyv chynnist na pidstavi Zakonu № 463-IX vid 16.01.2020). (Read 26.07.2020) [in Ukrainian]. **6. Natsionalna** dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini [The National report on the state and prospects of education development in

Ukraine]. (2016). Redkol.: V. H. Kremen (holova), V. I. Luhovyi, A. M. Hurzhii, O. Ya. Savchenko. Kyiv [in Ukrainian]. **7. Kremen, V. H.** (2001). Pro stan osvity v Ukraini ta Natsionalnu doktrynu yii rozvytku. II Vseukrainskyi zizd pratsivnykiv osvity. Kyiv: ZAT «Nichlava» [in Ukrainian]. **8. Informatsiinyi** zbirnyk Ministerstva osvity Ukrainy [The Information collection of the Ministry of Education of Ukraine]. (2000). № 21 [in Ukrainian]. **9. Natsionalna** doktryna rozvytku osvity «Ukraina v XXI stolitti» [The National doctrine for the development of education «Ukraine in the 21st century»]. (2001). (pp. 137-155). Kyiv: ZAT «Nichlava» [in Ukrainian]. **10. Andrushchenko, V. P.** (2014). Osvitnia polityka v umovakh vkhodzhennia Ukrainy v Yevropeyskyi prostir [The Educational policy in the context of Ukraine's entry into the European space]. Retrieved from <https://dspace.khntusg.com.ua/bitstream/123456789/942/1/3.pdf> (Read 29.07.2020.) [in Ukrainian]. **11. Kremen, V. H.** (2002). Filosofiia osvity XXI st. [Philosophy of Education in the XXIth cen.]. *Vyshcha shkola*, 6, 9-17 [in Ukrainian]. **12. Kremen, V. H.** (2004). Liudynotsentryzm – osnova Natsionalnoi doktryny rozvytku osvity v Ukraini [Human-centrism (personality-oriented theory) – the base of the National doctrine for the development of education]. *Problemy ta perspektyvy formuvannia natsionalnoi humanitarnotekhnichnoi elity: zb. nauk. prats*, 5, 3-10. Kharkiv [in Ukrainian]. **13. Kremen, V. H.** (2005). Filosofiia liudynotsentryzmu yak teoretychna skladova natsionalnoi idei [Philosophy of human-centrism as a theoretical component of the national idea]. *Dzerkalo tyzhnia*, 13, 17 [in Ukrainian]. **14. Kremen, V. H.** (2006). Liudynotsentryzm v osviti: filosofiia novykh pidkhodiv [Human-centrism in education: philosophy of the new approaches]. *Pedahohika i psykholohiia*, 2, 17-30 [in Ukrainian]. **15. Informatsiinyi** zbirnyk Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [The Information Collection of the Ministry of Education and Sciences of Ukraine]. (2009). № 30 [in Ukrainian]. **16. Informatsiinyi** zbirnyk Ministerstva osvity Ukrainy [The Information Collection of the Ministry of Education of Ukraine]. (2000). № 19 [in Ukrainian]. **17. Informatsiinyi** zbirnyk Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [The Information Collection of the Ministry of Education and Sciences of Ukraine]. (2001). № 7 [in Ukrainian]. **18. Informatsiinyi** zbirnyk Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [The Information Collection of the Ministry of Education and Sciences of Ukraine]. (2004). № 1-2 [in Ukrainian]. **19. Informatsiinyi** zbirnyk Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [The Information Collection of the Ministry of Education and Sciences of Ukraine]. (2004). № 23-24 [in Ukrainian]. **20. Informatsiinyi** zbirnyk Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [The Information Collection of the Ministry of Education and Sciences of Ukraine]. (2002). № 2 [in Ukrainian]. **21. Informatsiinyi** zbirnyk Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [The Information Collection of the Ministry of Education and Sciences of Ukraine]. (2003). № 15-16 [in Ukrainian]. **22. Informatsiinyi** zbirnyk Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [The Information Collection of the Ministry of Education and Sciences of Ukraine]. (2002). № 4 [in Ukrainian].

23. Informatsiinyi zbirnyk Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [The Information Collection of the Ministry of Education and Sciences of Ukraine]. (2004). № 19-20 [in Ukrainian]. **24. Informatsiinyi** zbirnyk Ministerstva osvity Ukrainy [The Information Collection of the Ministry of Education of Ukraine]. (2000). № 23 [in Ukrainian]. **25. Informatsiinyi** zbirnyk Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [The Information Collection of the Ministry of Education and Sciences of Ukraine]. (2001). № 13 [in Ukrainian]. **26. Informatsiinyi** zbirnyk Ministerstva osvity Ukrainy [The Information collection of the Ministry of Education of Ukraine]. (2000). № 22 [in Ukrainian]. **27. Kontseptsiia** ekolohichnoi osvity [The Environmental education concept]. (2002). Retrieved from <http://consultant.parus.ua/?doc=01E1O32CC0> [in Ukrainian]. **28. Informatsiinyi** zbirnyk Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [The Information Collection of the Ministry of Education and Sciences of Ukraine]. (2002). № 7 [in Ukrainian]. **29. Informatsiinyi** zbirnyk Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [The Information Collection of the Ministry of Education and Sciences of Ukraine]. (2004). № 10 [in Ukrainian]. **30. Informatsiinyi** zbirnyk Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [The Information Collection of the Ministry of Education and Sciences of Ukraine]. (2003). № 11 [in Ukrainian]. **31. II Vseukrainskyi** zizd pratsivnykiv osvity [The Second All-Ukrainian Congress of Educators]. (2001). Kyiv: ZAT «Nichlava» [in Ukrainian]. **32. Osaulenko, O. H.** (Eds.). (2006). Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2005 r. [The Statistical Yearbook of Ukraine, 2005]. Kyiv [in Ukrainian]. **33. Postanova** Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11.08.1995 r. №638 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. (1995). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-95-%D0%BF#Text> (Read 06.08.2020) [in Ukrainian]. **34. Sliusarevskiy, M. M.,** Humeniuk, O. I., Dvornyk, M. S. & Chernysh, L. P. Sotsialna sytuatsiia v Ukraini: osoblyvosti vidobrazhennia transformatsiinykh protsesiv u hromadskii dumtsi (2014-2018): dovidnyk [The Social situation in Ukraine: features of the reflection of the transformation processes in the public opinion (2014-2018): reference book]. (2019). Kyiv: Talkom [in Ukrainian]. **35. ProtSES** formuvannia spilnoi zahalnonatsionalnoi identychnosti hromadian: chynnyky vplyvu, osnovni zasady i napriamy (ekspertne opytuvannia) [The process of forming a common national identity of citizens: factors of influence, bases and directions (expert survey)]. (2017). *Natsionalna bezpeka i oborona – National security and defense*, 1-3 (169-170), 77-88. Retrieved from http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD169-170_2017_ukr.pdf (Read 26.07.2020) [in Ukrainian]. **36. Kasianov, H.** (2015). Osvitnia systema Ukrainy. 1990-2014. Blahodiinyi fond «Instytut rozvytku osvity». Analitychnyi ohliad [The Educational system of Ukraine. 1990-2014. The Analytical overview]. Kyiv: Takson [in Ukrainian].

Дічек Н. П. Реформовчий потенціал шкільної освітньої політики Міністерства освіти і науки України (2000 – поч. 2005)

На основі історіографічного аналізу законодавчих, документальних, наукових, соціологічних джерел, здійсненого на підставі системного і міждисциплінарного підходів, у хронотопічній цілісності представлено розгортання державної політики у галузі середньої загальної освіти в Україні. Предметом дослідження стала діяльність Міністерства освіти і наук України (у хронологічних межах 2000 – поч. 2005 рр.) як репрезентанта і генератора політики держави у сфері розвитку шкільної освіти. Одиницями аналізу стали поняття «реформування освіти» як розроблення стратегії змін у шкільній політиці держави та поняття «модернізація освіти» як продукування і реалізація концептуально нових тактичних завдань, спрямованих на виконання стратегічних задумів.

Обґрунтовано, що діяльність МОН України у досліджуваній час мала активний реформовчий за суттю характер і стала другим періодом реформування шкільної галузі в історії незалежної України. Першим вважаємо період 1991-1993 рр.

Роботу МОН України у 2000 – поч. 2005 рр. було спрямовано на реалізацію нової євроінтеграційної стратегії засобами радикально модернізованих тактичних кроків (уведення і розроблення державних стандартів освіти, індивідуалізованої 12-бальної шкали оцінювання навчальних досягнень учнів, оновлення змісту середньої освіти і забезпечення її варіативності, перехід на 12-річний термін шкільної освіти і поступову профільність старшої школи, розроблення низки загальноосвітніх концепцій модернізації загальноосвітньої школи, насамперед в аспекті її інформатизації і комп'ютеризації, цілеспрямованого формування у дітей та молоді громадянських якостей, екологічного світобачення), що відповідало реаліям глобалізаційних процесів. Євроінтеграційний шлях розвитку і самої держави, і системи освіти поєднувався з утвердженням в шкільній освіті дитиноцентричної парадигми.

Водночас реформаторська діяльність МОН України зберігала елементи раціональної наступності у розробленні попередніх модернізаційних змін у галузі шкільної освіти (спрямування на зростання кількості шкіл з українською мовою навчання, поглиблення процесів індивідуалізації навчання).

Починання МОН України цього періоду торкалися й нагальних освітньо-соціальних аспектів модернізації школи – започаткування реалізації програми «Шкільний автобус», державної програми «Вчитель», яка спрямовувалася на підвищення соціального статусу педагога.

Ключові слова: Міністерство освіти і науки України, державна освітня політика, середня загальноосвітня школа, реформування, модернізація, євроінтеграція.

Дичек Н. П. Реформаційний потенціал політики Міністерства освіти і науки України в області загального середнього освіти (2000 – поч. 2005)

На основі історіографічного аналізу законодавчих, документальних, наукових, соціологічних джерел, здійсненого на основі системного і міждисциплінарного підходів, в хронологічній цілості представлено розкриття державної політики в області середнього загального освіти в Україні. Предметом дослідження стала діяльність Міністерства освіти і науки України (в хронологічних межах 2000 – поч. 2005 гг.) як репрезентанта і генератора політики держави в сфері розвитку шкільного освіти. Єдиницями аналізу стали поняття «реформування освіти» як розробка стратегії змін в шкільній політиці держави і поняття «модернізація освіти» як продукування і реалізація концептуально нових тактичних завдань, направлених на виконання стратегічних планів.

Обґрунтовано, що діяльність МОН України в досліджуваному періоді мала активний реформаторський характер і стала другим періодом реформування шкільної галузі в історії незалежної України. Першим вважаємо період 1991-1993 гг.

Робота МОН України в 2000 – поч. 2005 гг. була направлена на реалізацію нової євроінтеграційної стратегії засобами радикально модернізованих тактичних кроків (введення і розробка державних стандартів освіти, індивідуалізованої 12-бальної шкали оцінювання навчальних досягнень учнів, оновлення змісту середньої освіти і забезпечення його варіативності, перехід на 12-річний термін шкільного освіти і поступову профільність старшої школи, розробка ряду загальноосвітніх концепцій модернізації загальноосвітньої школи, зокрема в аспекті її інформатизації і комп'ютеризації, цільового формування у дітей і молоді громадянських якостей, екологічного світогляду), що відповідали реаліям глобалізаційних процесів. Євроінтеграційний шлях розвитку і держави, і системи освіти поєднувався з утвердженням в шкільній освіті педагогічної парадигми.

В той же час реформаторська діяльність МОН України зберігала елементи раціональної преемственности в розробці попередніх модернізаційних змін в області шкільного освіти (зростання кількості шкіл з українською мовою навчання, поглиблення процесів індивідуалізації навчання).

Початки МОН України досліджуваного періоду торкалися і неотложних освітньо-соціальних аспектів модернізації школи – початок реалізації програми «Шкільний автобус», державної програми «Вчитель», направленої на підвищення соціального статусу педагога.

Ключевые слова: Министерство образования и науки Украины, государственная политика в образовании, средняя общеобразовательная школа, реформирование, модернизация, евроинтеграция.

Dichek N. The Reformation Potential of the Policy of the Ministry of Education and Science of Ukraine in the Field of General Secondary Education (2000 – early 2005)

Grounded on the historiographic analysis of legislative, documentary, scientific, sociological sources, carried out on the basis of systemic and interdisciplinary approaches, the deployment of state policy in the field of secondary general education in Ukraine is presented in chronotopic integrity. The subject of the research is the activities of the Ministry of Education and Science of Ukraine (within the chronological boundaries of 2000 – early 2005) as a representative and generator of the state policy in the field of school education development. The issue of analysis were the concepts of «reforming of education» as the development of a strategy for changes in the school policy of the state and the concept of «modernization of education» as the production and implementation of conceptually new tactical tasks aimed at the implementation of strategic plans.

It is substantiated that the activities of the Ministry of Education and Science of Ukraine in the period under study had an active reformatory character and became the second period of reforming the school educating sphere in the history of independent Ukraine. In our opinion, the first is the period of 1991-1993.

The work of the Ministry of Education and Science of Ukraine in 2000 – early 2005 years was aimed at implementing a new European integration strategy by means of radically modernized tactical steps (introducing and developing state standards of education, an individualized 12-point scale for assessing students' educational achievements, updating the content of the secondary education and ensuring its variability, the transition to a 12-year period of school education and gradual profile of the senior school, the producing of general educational concepts for the modernization of a secondary school, primarily in the aspect of its informatization and computerization, the purposeful formation of the civic qualities, an ecological worldview in children and youth), which corresponded to the realities of globalization processes. The European integration path of development of both the state itself and the education system was combined with the establishing the pedocentric paradigm in school education.

At the same time, the reform activities of the Ministry of Education and Science of Ukraine retained elements of rational continuity in developing of the previous modernization changes in the field of school education (increasing the number of schools with the Ukrainian language of learning, deepening the processes of individualization of education).

The projects of the Ministry of Education and Science of Ukraine during the period under the study also concerned the urgent educational and social

aspects of school modernization – the beginning of the implementation of the «School Bus» program, the state «Teacher» program aimed at improving the social status of the teacher.

Key words: Ministry of Education and Science of Ukraine, the state policy in education, the secondary school, the process of reforming, the process of modernization, European integration.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2020 р.

Прийнято до друку 24.12.2020 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Ваховський Л. Ц.